

Un passat amb futur

L'actual Biblioteca de Catalunya va ser durant cinc segles l'hospital de la Santa Creu de Barcelona

'Ordinacions del Hospital General de la Santa Creu de Barcelona', del 1417, és un document excepcional per conèixer les normes sota les quals es va fundar l'hospital de la Santa Creu. I els arxius de la institució aporten milers de riques dades antropològiques

Reportatge

Qualsevol persona que entri per primera vegada a la Biblioteca de Catalunya es pot sentir impressionada per la bellesa imponent de les seves sales i per una especial atmosfera d'immersió en el passat. Però la magnitud de la sensació augmenta quan se sap que aquestes estances van acollir durant cinc segles les múltiples dependències de l'antic hospital de la Santa Creu.

Tot va començar l'any 1401, amb un acord entre el Consell de Cent i el Capítol de la Catedral de Barcelona per unir en un sol espai, sota el nom d'hospital general de la Santa Creu, els sis dispersos a Barcelona. El Marcús i el Desvilar, regits pel Consell de la Ciutat, i els de Colom, Santa Eulàlia, Sant Macià i Santa Margarida, que depenien del capítol catedralici. Regnava Martí l'Humà, que va cedir per a la seva construcció les pedres que eren a les Drassanes destinades a aixecar un seu palau, donant 10.000 sous per les obres, a més de "protecció, custòdia i guiatge". També el papa Benet XIII aportà 10.000 florins.

Per investigar les normes per les quals es regia l'hospital des de la seva fundació són bàsiques les *Ordinacions del Hospital General de la Santa Creu de Barcelona* [sic] del 1417. Escrites en un català llatinitzat, descriuen el total de càrrecs de l'establiment sanitari. Quatre administradors (dos representants de l'Ajuntament i dos del capítol eclesiàstic) integraven la MIA (Molt Il·lustre Administració) i el conjunt anava des del prior (que havia de ser "de conversació honesta" i obligat a fer quatre visites al dia als malalts) i el rector, als metges (que havien de comunicar al prior "los pacients que seran perillosos de mort"), barbers, infermers, especiers (farmacèutics) "abils en l'art despeciarya per fer exerops, cordials, beuratges, compostes e altres coses medecinals als pobres pacients", descuders ("ordonats atollar e servir així als malalts com als sans") i tot un exèrcit de subalterns.

L'hospital vivia de donacions i de llegats reials i particulars. Com el de Francesc Adrover, que el 1413, quan encara estava convalescent, va fer un gran donatiu per edificar la farmàcia de l'hospital. Des de l'any 1587, la

principal font de subsistència del centre va venir del Dret de les Comèdies atorgat per Felip II. L'hospital cobrava el permís de representacions teatrals, amb un teatre propi a les Rambles, el de la Santa Creu (més tard, Principal, encara dempeus), del qual l'hospital tingué el monopoli fins al 1844.

Tant el personal com els malalts ingressats formaven un món tancat, però representatiu de totes les capes de la societat. Per poca fantasia que es tingui podem imaginar l'univers humà que es va moure durant cinc segles i escaig tant per les sales com pels subterranis de l'antic hospital. I aquesta evocació pot ser il·limitada quan es té accés a la documentació de la institució, conservada a l'Arxiu de la Biblioteca de Catalunya. De moment descobrim que les llargues cues dia i nit a les portes de l'hospital són equivalents a les nostres llistes d'espera. Hem prosperat: ells a l'aire lliure. Remenant pergamins i registres d'entrades i sortides de malalts –del segle XV al

Personal i malalts pertanyien a totes les capes de la societat

XVIII en català, i del 1716 al 1929 en castellà, per imposició castrense—hom té la impressió d'assistir a uns fets privilegiats. I fins i tot d'estar mirant el passat pel forat del pany per visualitzar l'efervescència humana de Barcelona i Catalunya durant cinc centúries. Tota aquesta multitud que ens parla des d'unes descripcions personalitzades conforma una mena de gran novel·la històrica, amb diversos narradors i milers de protagonistes.

És una relació detallista al màxim, amb les llums i ombres inherents a la natura humana. Tot un món viu i curiós, que batega eternitzat a través dels documents i se'ns ofereix trasbalsat, angoixat, esperançat, enamorat, emprenyat, il·lusionat o derrotat i embogit. Figures fortes o porugues de malalts en el

desconcert o la desesperació de l'adéu a la vida o l'alegria de superar els límits i tornar a renéixer. Tot de pacients descrits amb la seva filiació, procedència, estat civil, descendència (molts amb 8 o 9 fills), professió i estatus, detallant les seves pertinences i fins i tot els colors del vestuari. Un inventari que molt sovint acaba amb la fórmula: "porta tot dolent, e sens diners". Perquè, tret d'alguns casos excepcionals, per als qui s'emprava el terme de "persona de qualitat", els pacients eren pobres. De fet, els llibres sempre els qualifiquen de "pobres malalts", quan en realitat eren "malalts pobres".

Un ambient d'aparença ascètica, però on tenien cabuda pillets i bergants i on en una nota de l'arxiu (difamatòria?) s'insinua relaxament moral: "Si entra una dona jove i abel·lida, quan guareix ix lliure e dissoluta"... Amb descripcions peregrines, com les de les prostitutes: "ni soltera, ni casada ni viuda". O que fan volar la imaginació, com el cas d'en Barthomeu Poal, de Martorell, que el 1403 agraeix a l'hospital les "set lliures barchinoneses per la soldada de na Maria, sclava mia, de 7 meses que ha estat en lo dit hospital per alletar" (no explica qui es va quedar la soldada, si ell o l'esclava). O l'anotació del 1530 sobre "un home que no parla" (no queda clar si per mut o per reservat). O una anècdota del 1889, en què van ingressar a l'hospital dos indis sioux malalts de veroles. Es deien Black Hawk (Falcó Negre) i Charging Crow (Corb Furiós) i formaven part del circ de Buffalo Bill (William F. Cody) que actuava a Barcelo-

tes, sols per poder posar los cadavers que se trobaban en las casas, llansant aquells per les finestras en lo carrer per aposar en ditas carretas, las quals eran combayadas per different fossers, qui anaven amb sas guitarras, tamborines i altres coses de divertiments pera poder borrar de la memoria las afflictions bastants per acabar la desdichada vida.”

Durant els segles XV al XVII els metges feien servir receptaris (*experimenta* en llatí) i textos quirúrgics i d'anatomia en llatí i català. Com el *Receptari de Ramon*, botxí de Barcelona expert en herbes i encanteris. Perquè la medecina encara es basava en les herbes i fins i tot en fórmules que havien estat *màgiques*,

Els arxius futurs no aportaran les dades dels de la Santa Creu

amb oracions i eixarms als llibres de *chirurgia* citats a l'arxiu. És el cas d'una *oració* citada entre les pertinences d'una embarassada: “A la fembra no li cal aver pahor que moyra del part ni li cal aver pahor de mals esperits.”

Tots aquests llibres de l'arxiu són molt interessants per conèixer d'on venim i per comparar aquells temps amb els progressos socials i terapèutics de l'actualitat. És la documentació d'un passat amb molt de futur. Perquè els investigadors poden extreure'n infinites lectures de caràcter científic, social (inclús de modes i onomàstic) o històric. I fins i tot literari, com va fer Joan Miñana, que a través de la seva novel·la *El Jaquemart* (Tusquets, 2000) recrea de manera molt realista i documentada el rerefons de l'hospital de la Santa Creu del segle XVII. Amb un metge protagonista, Bonaventura Deulocrega, que vol modernitzar i sanear els procediments en un context encara força medieval.

Com ell en la ficció, segur que en els cinc segles de l'hospital molts metges van seguir l'ètica que els recomanaven les *Ordinacions* del 1417: “Ni los dits metges e barbers ni algun dells, no degen nils sia legut prendre paga alguna, gran o pocha, directament ne indirecta, de pacient algú qui sia en lo dit hospital.” I es van fer la reflexió que més endavant Shakespeare posa en boca de Cerimon a *Pèrcles*: “He estudiat medecina i fent-ne pràctica constant puc parlar dels destorbs produïts per la natura, així com de la forma de guarir-los i això em satisfà més i em dona més felicitat que viure assedegat perseguint els honors o lligant els meus tresors en sacs de seda.” Tot un exemple a seguir pels metges en general i en especial pels de l'actual hospital de Sant Pau, com a hereu que és del de la Santa Creu des del 1930.

És evident que d'aquí a cent anys pels registres de malalts de l'actual hospital de Sant Pau es podrà comprovar l'eficàcia mèdica, i en canvi el fitxer informàtic no aportarà a l'antropologia les infinites dades personals que ens ofereix el de la Santa Creu. ✨

Exterior de l'actual Biblioteca de Catalunya, que va ser durant cinc segles l'hospital de la Santa Creu. A sota, un antic gravat sobre anatomia ARXIU

na. Tots dos es van curar.

Els més de dos-cents llibres i lligalls recullen informació d'entrades i sortides en tots els pavellons. N'hi havia un de concret per a nens expòsits, amb llibres especials on se'ls descriu com a “pobres bordets” o “fills del comú”. També s'explica que quan abandonaven un nadó a la porta de l'hospital, si no hi havia prou dides, compraven una cabra. Del Nosocomi de l'hospital es conserven els *Llibres d'Orats*, amb els mètodes per reduir-los. I quan moria un malalt, a més de posar *òbit* i una creu al registre d'entrada, el feien constar als *Llibres de morts* (l'hospital tenia el seu cementiri). A través de l'arxiu trobem preus i mètodes del procés constructiu, noms dels protectors de l'hospital i referències als esclaus que molts tenien. Llegim que els “sclaus” eren “*res mancipiae*” (coses comprables) i en un pergami a banda consta que “en Galzeran Anell envia a en Jonàs Brufaganya quatre testas de sclaus (com dient “quatre caps de bestiar”) de nom Tabernis, Gru, Fàtima (hospitalitzada) i Tassada”, dels quals descriu edat i vestuari.

Les grans epidèmies

Pels llibres sabem dels usos i costums sanitaris i dels protocols en les epidèmies que delmaven la població. Com ara el costum d'envoltar els empestats d'espelmes, fer-los mastegar all i cremar herbes medicinals per purificar l'ambient. I és que després de la terrible epidèmia del segle XIV,

la pesta va tenir 56 contagis entre els anys 1500 i 1700. La pitjor va ser la de 1650-51 (entre 58.000 i 66.000 morts a tot Catalunya i 35.000 a Barcelona, d'una població de 50.000 ànimes). Fins i tot els metges fugien de l'hospital de la Santa Creu i l'any 1651 aquest va quedar, a banda dels infermers i religioses, “amb un sol batxiller i lo fadrí major de la chirurgia y altre fadrí” per atendre els empestats. Epidèmies com les de tifus i verola, encara que les més mortíferes van ser les de febre groga del 1821 i 1870 i les de còlera del 1853, 1865 i 1885. Consta a l'arxiu de l'hospital un fet xo-cant: “Anaven per Barcelona vuyt o deu carre-